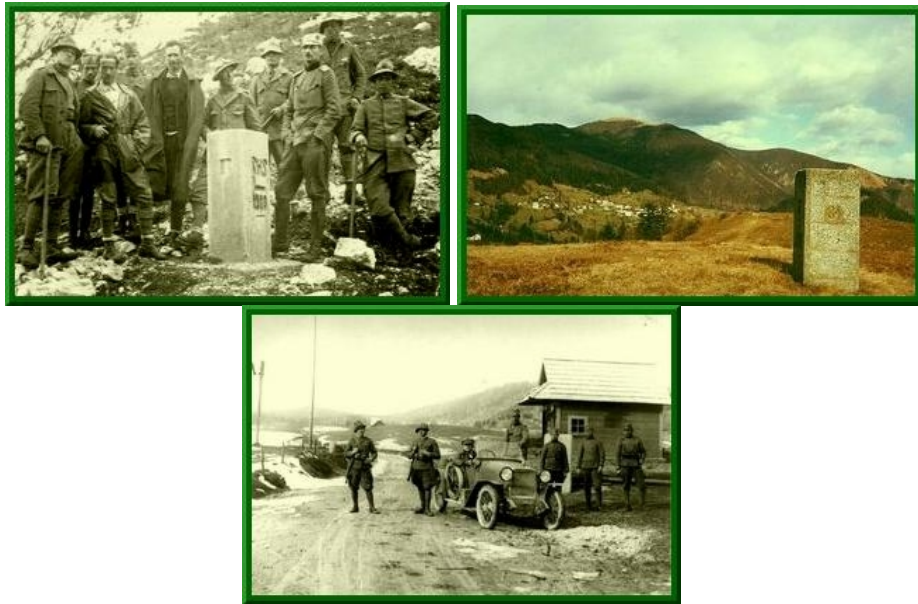

Rapalska meja

Spisal Tomaž Pavšič

*

Naslov je kratek in zelo splošen, zato se témi posvečam le priložnostno ob pomembni okrogli obletnici; hkrati želim nekoliko opisati prizadevanja v zadnjih letih in načrte, kako bi še bolj ovrednotili dediščino rapalske meje, ki v zadnjem času vedno bolj izziva domoznansko, kulturnozgodovinsko in turistično zanimanje domačih in tujih obiskovalcev.

Leto 1920 je bilo hudo nesrečno leto za slovenski narod. Že 13. julija so italijanski fašisti, dve leti pred prevzemom oblasti, požgali slovenski Narodni dom v Trstu, 10. oktobra nam je plebiscit ukradel zibelko slovenstva, avstrijsko Koroško, na današnji dan pred 90 leti pa je bil v turističnem mestu Rapallo podpisan sporazum o državni meji med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo, ki je, kot pravi pisatelj Boris Pahor, od narodovega telesa odrezal lep kos slovenskega ozemlja in nad 400.000 rojakov. To je bila velika tragedija. Italiji priključeni Slovenci niso dobili nobenih zagotovil o kakršnikoli etnični zaščiti. Mejna pogodba je bila podpisana po mednarodnih pravilih in kot taka je bil brez vojne nepremakljiva. Zavedni slovenski ljudje pa so vendarle verjeli, da bo, za nas krivična meja, nekoč morala pasti. V to so bili najbolj prepričani tigrovci, ki so jo prvi rušili s svojim bojem.

Rapalski kamen   Deželni kamen

Sacro egoismo italiano, sveti italijanski egoizem, izraz italijanskega ministrskega predsednika Salandre, naj bi pomenil upravičeno in sveto uresničevanje domovinske ljubezni, dopolnitev in razširitev risorgimenta s poseganjem po ozemljih, kjer so živeli Italijani pod tujo oblastjo, pa tudi tistih, ki so bila mešana ali sploh slovanska, tujerodna, kot so govorili, da ne bi omenili Slovencev in Hrvatov. Ta italijanska narodnostna politika se je kazala že takoj po združitvi Italije pred stopetdesetimi leti pod savojsko dinastijo.

Obisk princa Umberta Savojskega v Cerknem

Giornale di Udine je kmalu po vključitvi Beneške Slovenije v italijansko kraljevino zapisal, da je »te Slované treba uničiti«. Benečane, mislim Beneške Slovence, so raznarodovali skoraj vseh 150 let, a se jim hvala Bogu vendarle ni popolnoma posrečilo. Ker ljudje na splošno slabo ali skoraj nič ne poznajo zgodovine, mnogi mislijo, da je vsega kriv samo fašizem. A že liberalna Italija je bila v svojih državiških ciljih zaverovana in nastrojena v zagospodovanje sosednjim deželam in sploh vzhodni obali Jadrana.

»(Ne)Pravična« vzhodna meja (Confine orientale)?

Čeprav je italijansko narodno prebujevalno gibanje v obdobju Garibaldija in Mazzinija oznanjalo pravice vseh zatiranih narodov, torej tudi Slovencev, se je italijanska zunanja politika do vzhodnih sosedov napajala iz slave pomorske trgovske države Serenissime (Beneške republike); vodila jo je tudi misel, da ima pravico Avstriji iztrgati Trst, Gorico, Istro, celotno Tridentinsko z Južno Tirolsko, in še kos Dalmacije, ker tam ponekod živijo neodrešeni bratje (*fratelli irredenti*), vse drugo, daleč čez narodnostno mejo, pa da ji pripada zato, ker dežela spada k mestu in ker ima Italija zaradi beneške dediščine in njenega zgodovinsko kulturnega in celo jezikovnega vpliva do tega zgodovinske pravice.

V naravno lepoto vsajena kaverna Kanauc nad Jaznami sameva in propada

Fašizem, ki je iz Italije ustvaril totalitarno diktaturo, je šel še naprej. In Hitler se je od njega učil! Ko je bila mednarodno postavljena tako imenovana rapalska meja, med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo, fašizem sicer še ni bil na oblasti, a vendar so že štiri mesece pred Rapalom prav fašisti brutalno požgali že omenjeni slovenski Narodni dom v Trstu.

Kot sem dejal v začetku, je že poprejšnja liberalna Italija gojila sanje o veliki Italiji, tako kot je 130 let pozneje Milošević skušal nekaj podobnega, ko je s kruto vojno brezupno uveljavljal veliko Srbijo. Ko je imela Avstrija še v posestvu Milan in Benetke, so se otroci v šolah še male Kraljevine Italije učili o »fizični Italiji«; *Italia fisica*, je bil naslov zemljevida še brez meja, ki je visel na stenah učilnic in je nakazoval, da Italija ni le škorenj, ampak, da k njej spadajo vsa ozemlja, ki jih oklepajo Alpe od Nice do Kvarnerskega zaliva! In prav jim je prišla neka Dantejeva zapisana trditev, da se stekajo v Kvarneru meje Italije, »začrtane od Boga«. Seveda, ne glede na to, da ima Dante tudi lepe misli o spoštovanju svojega naroda v univerzalnem smislu, misli, ki jih je Boris Pahor lani na Dnevu emigranta v Čedadu namenil slovenskim Benečanom v potrditev njihovih upravičenih zahtev po varovanju njihovih naravnih in političnih narodnih pravic s strani italijanske države. Italija je v prvi vojski izkoristila težave avstrijskega vojnega stanja in aprila 1915 od Antante izsilila tajni Londonski pakt, pretrgala z Avstrijo večletno zaveznitvo in prijateljstvo in ji 23. maja napovedala vojno; v njej je padlo 600.000 italijanskih vojakov, račun za to pa so morali plačati Slovenci in Hrvati v tako imenovani Julijski krajini. Slovenci smo žal vedno premalo poudarjali, da smo Slovenci evropski narod, ki najmanj tisoč štiristo let korenini v panonskem, alpskem in obmorskem svetu, če že ne upoštevamo venetske teorije, ki jo uradna znanost močno odbija, a ki vsaj po ohranjenih slovenskih prastarih toponimih v širšem južno in srednjeevropskem območju dá misliti. Kritiki, predvsem iz vrst kulturnikov in pisateljev, že desetletja opozarjajo, da smo Slovenci in žal tudi naši politični in diplomatski predstavniki premeški in preveč naivni v raznih pogajanjih in mednarodnih nastopih. Ne pozabimo pa, da Jurčič-Levstikov literarni junak Tugomer po trdih izkušnjah, ki jih je imel z germanskimi nasprotniki, vzklíkne: *Trd bodi, neizprosen, mož jeklen, kadar je braniti časti in pravde narodu in jeziku svojemu*. Seveda pa nismo bili nikoli in nočemo biti šovinisti ali nacionalisti v slabem pomenu besede. Saj narodno prebujen človek ni nacionalist, kvečjemu mu lastna narodna zavest ukazuje, da ob ponosu nase, spoštuje tudi drugega, kakor naroča Prešeren. Fašizem se je rad skliceval na rimski imperij, ki ga je želel znova ustvariti v Sredozemlju (Mare nostrum). Seveda pa ne zgodovinsko ne moralno starorimska delitev Evrope, po kateri so ozemlja jugozahodno od alpskih razvodnic in Limes-a v Hrušici spadala v »Decima regio Venetia et Histria« ne daje pravico Italiji, da ta sme zagospodovati Slovence, ki tod živijo najmanj od šestega stoletja naprej, bolj ob morju pa malo kasneje.

Zgodovinsko srečanje v Podlanišču

Mejni prehod ob cesti Žiri - Idrija

Teh nekaj prebliskov iz zgodovine me obhaja danes, ko tu v Žireh na sami nekdanji stari meji na mednarodnem simpoziju z nastopi, ki z raznih vidikov, predvsem seveda z obrambno-utrdbeniško-spomeniškega pomena govorijo o nekdanji meji. To je bila meja, ki je zaradi podpisa zadevne pogodbe dobila ime po turističnem kraju Rapallo na italijanski ligurski obali.

Ta nesrečni zgodovinski dogodek je zadel naš narod na današnji dan pred devetdesetimi leti. Letnica 1920 je bila vrezana na vsakega od 4600 betonskih mejnikov, ki so se vrstili in razmejevali Slovence od alpske razvodnice po Notranjskem na Snežnik in naprej. Ta krivična meja, za četrto stoletja grozovit in usoden poraz naših zamisli in hrepenenj po zedinjeni Sloveniji, žal pa določena in sklenjena za zeleno diplomatsko mizo, brez slovenskega podpisa, je zbrisana že 63 let, razen seveda tistega odseka stare in hkrati sedanje meje na Gorenjskem, ki po isti črti teče z vrha Peči nad Ratečami do Visokih Ponc, ki je od nas odrezal Kanalsko dolino s Svetimi Višarjami in je gotovo nikoli več ne bomo mogli premakniti v našo korist.

V resnici pa so prvi premikali rapalsko mejo Italijani sami, ki so leta 1941 skupaj z Nemci napadli Jugoslavijo. Sacri confini jih niso zadržali pred njihovim pohlepom po naši zemlji. Prav tu blizu, nad Žirmi pri Gorenjem Vrsniku je stal glavni mejnik 40, od katerega je v rahlem loku proti Šentvidu pri Ljubljani tekla okupacijska mejna črta med tako imenovano Ljubljansko pokrajino in po Nemcih zasedenem ozemljem Gorenjske in Štajerske oziroma Posavja.

Narodova tragedija

Vzpostavitev rapalske meje pred devetimi desetletji moramo, kot rečeno, šteti za zgodovinsko tragedijo slovenskega naroda. To je v svojem prizadetem kriku Igo Gruden iz Nabrežine pri Trstu zapisal v svojih Primorskih pesmih leta 1920:

*Dol od Logatca – tik od Ljubljane
črne so vrane
krila ogromna čez svet razprostrle,
zarje za njimi za nas so umrle,
črne so sence pale čez Kras,
črne sence zakrile so nas.*

Rapalska meja je bila na dolgi poti večstoletnega osvobojevalnega npora slovenskega naroda krut udarec, ki ga je zagrešila Italija s pomočjo antantnih zaveznikov. Tudi Wilsonovo posredovanje ni pomagalo. In nobenega znamenja ni bilo, da se bodo stvari spremenile. Po drugi strani pa nam bridke izkušnje vendarle govorijo, da je nekaj globljega tudi v misli, ki se je narodnjakinji, verni antifašistki Ljubki Šorli – Bratuževi porodila v zaporu in odmeva v njenih verzih: Trpljenje nam žlahtni usodo. Hočem reči, da je nesrečna meja tudi krepila narodno zavest velikega kroga ljudi, da so bili pripravljene na narodni upor, ki ga je na Primorskem, tudi v neposredni bližini rapalske meje vodil legendarni Janko Premrl – Vojko.

Trdno in najbolj odločno upanje v zmago upornikov proti narodnemu nasilju so imeli tigrovci, ki so tudi prvi nastopili. Po nenavadni, a vendar razumljivi logiki, so prav rapalsko mejo znali izkoristiti za svoje dejavne in borbene podvige. Tudi jaz bi v svojem današnjem kratkem posegu želel predvsem poudariti, kaj se lahko iz rapalske meje naučimo, kaj nam sporoča zgodovinski spomin in kaj nam izpričuje njena spomeniška dediščina v naravi, kako lahko vse to izkoristimo za nacionalno ozaveščanje, za rodoljubje, za spoznavanje narodne zgodovine in slovenske istovetnosti in ne nazadnje za izvirne oblike posebnega, pokrajinskega in vseslovenskega turizma, ki bi upošteval kulturne, zgodovinske, domoznanske, obramboslovske in vojaške, partizanske, kontrabantarske, tigrovske, planinske, športne, kolesarske, prirodoznanstvene, floristične, geološke in še kakšne vidike. Vse to je bogastvo, ki se nam kar ponuja. Treba ga je pametno in plemenito izkoristiti.

Ne pozabimo, da je mejna črta potekala skozi zelo različne in slikovite krajinske lepote ter posebnosti in da malone na vsakem koraku stopimo na kako točko, ki je pomembna za polpreteklo ali tudi starejšo zgodovino. Na poti vzdolž meje srečujemo razne spomenike,

spremljata pa nas tudi dva obrambna sistema, morda bi pri tem smeli reči, da je bil jugoslovanski (slovenski) zares predvsem obrambni, medtem ko je bil italijanski v nekem delu tudi napadalni. Za te naprave velikega, lahko bi rekli evropskega obsega, sta znani poimenovanji Rupnikova črta ali Rupnikova linija na vzhodni strani in Alpski zid (Vallo Alpino) na zahodni strani rapalske meje.

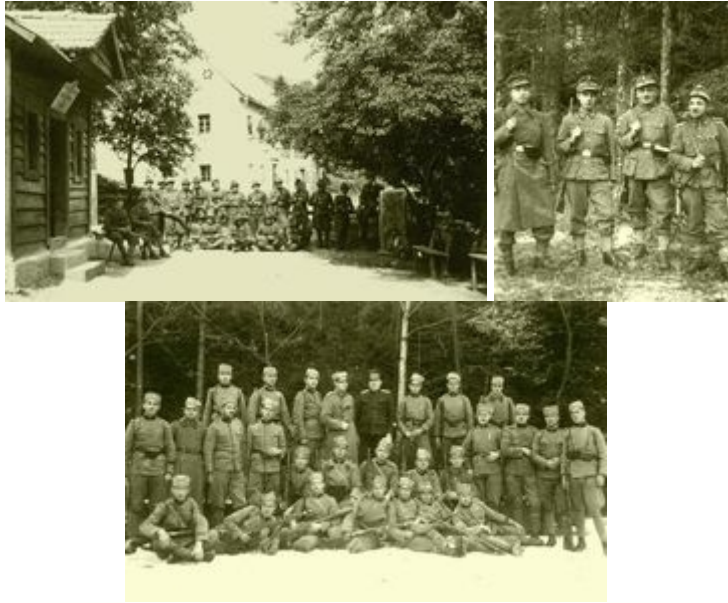
Italijanski vojak na bunkerju Rupnikove linije in njeno uničevanje (sredina leta 1941)

Te stvari so tako velikega, še ne izkoriščenega pomena, tudi v evropski razsežnosti, da je zelo prav, da se ta simpozij odvija poudarjeno na tej temi. Če omenim, da Francozi svojo Maginotovo linijo radi kažejo obiskovalcem z vsega sveta in pri tem cveti turizem, danes samo ponavljam že znane stvari. Pri nas smo bili zamudniki tudi pri tem. Tako kot nekontrolirano govoriti o rapalski meji, je bilo še bolj tabujsko govoriti o Rupnikovi liniji. Sicer pa je tudi Kobariški muzej o soški fronti sprva srečeval nezaupanje, danes je svetovno znan, kot tudi njegova Pot miru.

Osumljeni »mazači« leta 1998

Pred dvanajstimi leti so slaboumne ideološke sence padale na vse, ki so na primer želeli zaščititi nekdanje mejnike kot zgodovinsko dediščino v naravi; morda je to deloma izhajalo celo iz rodoljubnih vzgibov in ne samo iz kakih udbovskih ali politično propagandnih pritiskov. Slabo poučeni ljudje so morda sodili, da bi z ohranjanjem ali celo restavriranjem »rapalskih ostankov« pritrjevali italijanskim šovinistom, ezulom in drugim nacionalistom, ki ne morejo preživeti »izgube nekoč italijanskih ozemelj«. To pa je seveda velika neumnost. Pomislimo, da v Velikovcu stoji obeležje z napisom: Do sem in ne naprej so prišli srbski vojaki leta 1918. Primerjava je seveda nepristna in je le naključna, a vendar: Ali recimo posebni mejnik tu gori v Osojnici ne sporoča, do kam v našo zemljo je italijanski Rim postavil svoje meje. Mejnik s sektorsko številko 40 je sedaj v dolini briško-beneške Idrije, poslali smo ga tja, kjer je bila nekoč meja med Avstrijo in Italijo!

Ne iz manjvrednostnega občutka zgodovinske podrejenosti, temveč zaradi našega nacionalnega ponosa naj pri Žireh še stoji mejnik, tudi za opomin, kako težka je bila naša zgodovina in kako moramo svojo domovino varovati, tudi danes, ko živimo v Evropski zvezi in ko skoraj ni več meja.

Italijanski, nemški in jugoslovanski stražarji ob rapalski meji

Preboj sproščene in edino pravilnega, tudi nacionalno zrelega gledanja na spomeniške ostanke rapalske meje pa ni bil lahek. Čeprav pozno, se je vendar zgodil pozitiven premik. Medtem ko je junija leta 1998 završalo po občilih, da neki nepridipravi (v nekem časopisu naj bi bili to verjetno kaki fašistični plačanci) po jasah v Mrzlem Vrhu, pri Zavrtaču in v gozdovih med Planino in Postojno barvajo mejnike z letnico 1920 in je neka bralka v ogorčenem pismu glavnemu časniku zagrozila odstavitev kar treh ministrov, če ne bodo nemudoma preprečili barvanje mejnikov, je naslednje leto ob prvem pohodu (z zastavo na čelu) po rapalski meji že izšla knjiga spominov in pričevanj z naslovom ***Ob stari meji***. V prenovljeni stalni zgodovinski razstavi v idrijskem Mestnem muzeju so leta 2003 v posebni sobi prikazali precej o rapalski meji in o kontrabantu.

Rapalska "ohcet"

Izhajati so začela pomembna daljša in krajša dela o Rupnikovi liniji. Nekatera turistična društva so posvetila precej skrbi za pohode, predavanja in okrogle mize. Delavni in domiselni so bili tudi na Sovodnju, kjer so s skromnimi sredstvi organizirali prvi mali simpozij, restavriral mejnik v naravi in pohode ob stari meji povezali s krajevnim praznikom. Nekaj so delali tudi na Tratah in v Zavrtaču, zelo veliko pa v Baški Grapi (turistično društvo Podbrdo), kjer so očistili nekatere kaverne in označili poti, vzgojili vodnike in objavili zloženske in organizirali pohode.

Bili so že nakazani začetki za večji projekt z evropskim denarjem, ki bi ga izvedle nekatere LTO z obeh strani nekdanje rapalske meje. Delo, ki se mi zdi, da je nekoliko zaspalo ali pa je zanj zmanjkalo vneme, bi bilo treba nadaljevati. Vsekakor so v Žireh kar največ napravili za novo ovrednotenje zgodovinske dediščine rapalske meje in še posebno

Rupnikove linije. Oživali so zanimanje za utrdbe, objavili več publikacij. Najbolj žlahten odziv na staromejno stvarnost s spomeniški ostanki pa je nedvomno današnji mednarodni simpozij, ki mu imamo čast prisostvovati in na njem sodelovati, saj je to tudi edino spominsko obhajanje pomembne zgodovinske obletnice, ki v nas sicer prebuja bolečino nad zadano nam krivico, hkrati pa v nas, državljanih Slovenije, tudi oživlja narodni ponos in zadoščenje, da smo tisto rapalsko mejo zbrisali in novo mejo prenesli daleč na zahod. Srčna hvala kulturnim in turističnim delavcem, organizatorjem tega strokovnega srečanja. Sicer pa so bile Žiri nekoč živahen in kraj na sami meji, prvo zatočišče nekaterih prebežnikov z italijanske strani z vso mejno značilnostjo.

Idrija – mesto blizu državne meje

Prihajam iz Idrije. Idrija, je pod Italijo predstavljala največje čisto slovensko mesto, ker sta Trst in Gorica že oddavna imela veliko italijansko večino, skoraj povsem italijanska pa so bila tudi obmorska mesta. Drugih večjih krajev z mestnim značajem na razširjenem Primorskem ni bilo. Ob prihodu Italije v mestu ni bilo nobenega Italijana, morda kak Rezijan, v času vladanja Italije pa se je narodnostna slika seveda precej spremenila in nazadnje je bilo v Idriji že več kot 500 italijanskih ljudi (nevpoštevajoč vojake), kar je bilo pa še vedno manj kot deset odstotkov prebivalstva. Delovni ljudje, ki niso dobili zaposlitve, so ilegalno prehajali čez mejo v staro Slovenijo, v Bosno in tudi drugam po svetu. Učiteljstvo, kar ga oblast ni premestila v notranjost Italije, se je zateklo v staro Jugoslavijo. Slovenskih izobražencev ni bilo, ostali so le narodno zavedni duhovniki.

Številčna premoč domačih slovenskih ljudi v mestu se je kazala tudi v tem, da kljub italianiziranemu zunanjemu okolju na ulici, povsod zaukazana italijanščina v javnem življenju vendarle ni mogla prodreti globlje med ljudstvo tako kot v drugih slovenskih središčih Italiji prepuščene dežele. Tudi v Idriji so bili napisi Qui si parla soltanto italiano, vendar so trgovci s strankami, če so te vprašale po slovensko, brez strahu odgovarjali v istem jeziku. Ponosno lahko rečemo, da se v mestu prve slovenske realke, kljub vsemu pritisku, italijanščina le ni mogla tako šopiriti in Idrija ni mogla postati »italianissima«, kot so pričakovali fašistični oblastniki.

Idrija je bila vključena v tretjo obrambno linijo ob rapalski meji. Velike vojašnice, kasarne, iz leta 1935, z bunkerskim stražnim stolpom so bile zgrajene kot vzorne najsodobnejše vojaške garnizije ob nekdanji meji. Sistem utrdb s kavernami in protitankovskim zidom se je dotikal samega mesta. Te je za potrebe TIGR-a in Dravske divizije v Ljubljani na skrivaj fotografiral in opisoval tudi idrijski tigrovec Ljubomir Koler. Seveda so bile v Idriji številna poveljstva obmejnih organov, finančnih stražnikov, orožnikov in fašistične obmejne milice; na idrijskem področju so bili kar trije mejni prehodi, višje kategorije v Žireh in Hotedršici in carinski prehod na Tratah.

Vzidani mejniki nekje v Davči in zaključek odlivanja mejnikov

S pojavom partizanstva leta 1942 se je vojaška in policijska prisotnost močno okrepila, čeprav sama rapalska meja s severa do Žirov z italijanske strani skoraj ni bila več zastražena, Italija je najbrž smatrala, da so jo s svoje strani že Nemci dovolj prepredli z žicami in posejali z minami, ki so, kot je znano, povzročile mnoge smrtne nesreče. Šolsko leto 1942/1943 se je v marsikateri šoli zunaj središč zaradi partizanov, upornikov (*ribellov*), zaključilo brez pouka.

Do konca Italije, septembra 1943 so bile na cestah različne kontrole in barikade. Posebno je bilo to vidno na križišču na Želinu, kjer so bile zapore s španskimi jezdec in vrečami peska. Življenje je postajalo vedno težje, ljudi so zapirali, mlade fante z orožniki trpali v specialne vojaške bataljone v Aquilo ali še bolj daleč v notranjosti Italije, v Idriji je delovala mešana skupina orožnikov, vojakov in *kvesturinov* (policistov), zloglasno »premično jedro« (*Nucleo mobile*) ... A vse to je že snov za kak drugi simpozij.

Kontrabant

V naših krajih se je zelo razširilo čezmejno tihotapstvo, ta znani Krpanov konjiček (on je tudi zares imel kobilico), ki so ga naši predniki iznašli za boljše preživetje ob vsakršnih mejah; za to skrito dejavnost se je pri nas uveljavil izraz kontrabant, tako so pravili tudi znameniti tihotapci na avstrijsko italijanski meji v dolini beneško-briške Idrije pred prvo vojsko. Kontrabant je imel v Idriji številne pristaše, dnevne in nočne kontrabantarje, razpečevalce posredovalce in zaupnike. Do meje je bilo skoraj dve uri hoda, a v tistih časih, tudi brez pohodnih palic to ni bila nobena težava. Je pa bil zapor v idrijskem gradu skoraj vedno poln kontrabantaric z Idrijskega in Cerkljanskega. O tem piše tudi znani vodja TIGR-a, idrijski realčan Zorko Jelinčič v knjigi *Pod svinčenim nebom* (Gorica 1994):

Le skoraj na koncu hodnika je bila ženska celica s skupino tihotapk. Večji del dneva so prepele. Vedno bolj pogosto, vedno bolj boleče je vrela na dan »Adijo, pa zdrava ostani, čeravno drug fantič tvoj bo« ... Vse potlačene življenjske bolečine so se zbirale v obupno otožne melodije.

No, zdaj, ko smo pri kontrabantu, je na mestu, da ob vsem zgodovinsko tragičnem pomenu Rapalla za naš narod, navedem bistro opazko človeka, ki je rapalsko mejo doživljal iz pripovedovanja starejših, seveda z zahodne strani. Različna gledanja na rapalsko mejo se dandanes s tako velikanskega časovnega odmika gotovo vedno bolj usklajujejo, med tem, ko je sedanji najstarejši rod imel različne izkušnje in drugačna doživljanja, pač odvisno, na kateri strani je živel. Ljudje, ki so stvarno doživljali to za nas krivično mejo, nanjo gledajo z vidika zamejcev, tudi sam sem bil prvih šestnajst let življenja zamejec.

Zanimivo je zato mnenje zgodovinarja dr. Borisa Mlakarja iz Cerknega, ki je leta 1999 zapisal:

*... Iz vsega (mislil je na knjigo **Ob stari meji**) izhaja vtis, da je rapalska meja globoko zarezala v življenje Cerkljanov, Idrijčanov in nekoliko manj Poljancev in Žirovcev. Meja naj bi s svojimi mogočnimi in številnimi utrdami in napravami simbolizirala moč nove italijanske države in njenega režima, predvsem pa nepremagljivost in dokončnost meje. To naj bi tudi pripomoglo k sprijaznjenju z novim stanjem ter tako rekoč k psihološki vdaji primorskih Slovencev. Toda »mali ljudje ob veliki meji« se po velikanski večini niso vdali in zmeraj so našli poti, duhovne ali fizične, ... da so mejo presegle. Paradoksalno se naši starši ob tej meji prav zaradi nje živeli bolj polno in razgibano, čeprav je bilo sicer življenje kruto, kar dokazuje desetisoče izseljenih v Jugoslavijo in v še v oddaljenejše dežele. ... »Stara meja« tako ostaja le še zgodovinska epizoda, ki pa je hkrati zapustila določene sledove v naši kulturni in materialni dediščini.*

Rapalska ostalina ob cesti med Planino in Uncem

In Mlakar najde v kruti stvarnosti tudi trohico optimizma, ko zapiše sledečo prepričljivo in bistro trditev:

Krivična meja je med ljudmi, ki so morali živeti z njo, kljub temu, da je mejo predvsem ločevala, ustvarjala tudi neko novo solidarnost in zavest o posebni identiteti, kar je po svoje dvigalo njihovo samozavest.

Kako ovrednotiti dediščino stare meje.

Poznavanje preteklosti je naša zgodovinska dota, ki nas lahko kot nezagrešljiv kompas usmerja v srečanju s sodobnostjo in prihodnostjo. Ohranjati in utrjevati moramo svoj skupni zgodovinski spomin, ki je nujno potreben za našo nacionalno trdnost, za našo sposobnost obstanka na tem lepem koščku Evrope. In če rečemo Evropa, se moramo zavedati, da smo tudi mi del te Evrope, rapalska meja z utrdбами na obeh straneh je tako tudi evropska dediščina in zato pri raznih projektih gotovo smemo računati na evropski denar. V tem globalizacijskem svetu, ki izenačuje in razoseblja, se po drugi strani vedno bolj krepi želja posameznikov in skupnosti za odkrivanje preteklosti, istovetnosti, izviranosti in posebnosti. Naj uporabim nelepo, a vendar slovensko besedo trženje. Rapalska meja za korist domačinov in obiskovalcev zahteva, da njene spomeniške in naravne odlike znamo primerno prikazati vedno številnejšim izletnikom in obiskovalcem.

*Mejni prehod v Podlanišču leta 1945 in ob Priključitvi
Rapalske ostaline v Podlanišču novembra 2010*

Na svoj način lahko kulturnozgodovinsko in turistično obeležimo mejno spomeniško dediščino kot to delajo drugod po svetu. Svetovno znani in razglašeni je berlinski Chek point Charly, v sosednji deželi v Italiji, ki je nekoč večinoma spadala pod Avstrijo, so pred desetletji obnovili stare kažipote in mejnike, na Tablji v Kanalski dolini so kamnite mejnike potegnili iz potoka, kamor so jih bili zmetali in so tam ležali petdeset let. Podobno so naredili tudi na Tratah, a postavljen posebni mejnik 43 že dolgo čaka restavracije. Na Goriškem in v Furlaniji so obnovili zelo stare mejnike med Beneško republiko in avstrijskim cesarstvom, v občini Foljan-Sredipolje so kopijo mejnika z beneškim levom in avstrijskim dvoglavim orlom celo dali kovati kot občinsko plaketo (medaljo). V Trivignanu pri Palmanovi je restavracija Pri stari carini (*Alla vecchia dogana*), prodajajo tudi stare razglednice in mejne spominke.

Podiranje mejnikov ob Priključitvi in ista rapalska ostalina danes

Temu pomembnemu zainteresiranemu zboru želim predstaviti nekaj konkretnih predlogov, ki so se mi porodili ob tem simpoziju:
Kot znak veselja nad zbrisanjem rapalske meje naj bi okrog 15. septembra vsako leto organizirali en večji skupni pohod kje ob nekdanji mejni črti. Želeti je, da ta simpozij rodi pripravljenost za ustanovitev nekega povezovalnega organa, na podlagi sodelovanja »obmejnih« LTO in občin vzdolž rapalske meje, ki bi koordiniral načrtovanje pri povzdigi vseh turističnih pristopov ob rapalski meji. Nujno bi bil potreben vodnik po rapalski meji, ki bi vključeval vse pomembne točke in kulturnozgodovinske ter naravne znamenitosti.

Mejni prehod Hotederšica nekdanj, jugoslovanska stražnica in zid nekdanje italijanske stražnice danes

Na podlagi že posnetih dokumentarni filmov in novih dognanj naj bi izdelali nov, celovitnejši filmski zapis. Treba bi bilo očistiti in restavrirati nekatere pomembne mejnike na prometnih in višinskih točkah. Najprej mislim na glavni mejnik 38 v Mrzlem Vrhu. (kota 983 m), ki stoji natančno na meji med Idrijo in Gorenjo vasjo-Poljanami, na izjemno lepem razgledišču, zlasti proti zahodu. Od mejnika lepo vidiš tudi vrh Matajurja, kamor smo leta 1947 premaknili državno mejo. Izredno zanimivo tudi za zgodovinsko učno uro. Na vrhu prelazov ali na dostopnih planinskih točkah z razgledom ponavadi srečamo kako znamenje, ali »pelino«, križ ali kak smerokaz, pogosto pa tudi mizo in sedišče. Tu stoji glavni mejnik, ki je bil med vojnama tudi kraj, kjer so reševali majhne obmejne spore. Nekateri mejniki skrivajo tudi razne tragične skrivnosti. Tu se je odvijalo že več prireditev ob srečanju oziroma na cilju pohodov. V zadnjih časih se je nad tem krajem zgodil krajinski madež, da ne rečem zločin. Ob začetni gradnji planinske kočice, ki bo stala na gričku nad mejnikom na mestu nekdanje jugoslovanske stražnice (karavle), so mejnik skoraj popolnoma zasuli z odvoženo zemljo in kamenjem. Pozneje so ga za silo okopali, a še vedno je ob njem velikanski kup zemlje, ki zastira pogled na eno stran in razgledni točki jemlje lepoto in veljavo.

Kaverni na Črnem vrhu in Poreznu že od davna služita drugemu namenu

Turistično privlačen in pomemben je prehod pri Hotedršici, ki skupaj z Godoviškim zemljepisnim prevalom loči, tudi po mednarodni klasifikaciji, Alpski svet od Dinarskega. Mislím seveda na italijansko poškodovano stražnico v obliki bunkerja, ki že dobrih šestdeset let kot izgubljeno strašilo vojnih razmer bega potnike, ki se vozijo po Keltiki. Stražnica je prvovrstna spomeniška dediščina rapalske meje, ki bi jo bilo treba urediti in opremiti s pojasnili. To bi koristilo mnogim, ki jih zanima narodna zgodovina, in bi popravilo sedanji grdi krajinski videz zaradi vojne ruševine. Pri Šempetru ali Vrtojbi so neki zapuščeni stražni stolp ob sedanji meji spremenili v privlačen mini muzej!

Udeleženci mednarodnega simpozija ob 39. mejniku

Ne dopustimo, da čas in naša nemarnost zbríšeta spomine na našo preteklost, skozi katero se je naš narod prebijal h končni svobodi in osamosvojitvi. Trdno sem prepričan, da se nam na kakih prihodnjih simpozijih ne bo več treba ustavljati ob utemeljevanju potrebnosti našega delovanja, ampak bomo le še naprej odkrivali našo zgodovino in s smelimi načrti naše kraje dvignili v privlačno in tudi turistično, obiska vredno čudovito slovensko krajino. Bodimo spoštljivi do naših prednikov in naše zgodovine tudi v novih časih.

Napisano za:

MEDNARODNI SIMPOZIJ OB 90. OBLETNICI PODPISA RAPALSKE POGODBE
Muzej Žiri, petek, 12. novembra 2010

*

Slike zbral, oblikoval in obdelal:

11/2010

Copyright © 2010 - Vse pravice pridržane - All rights reserved - www.rutars.net

*